

De fremtidsløse tager ordet

Klasse, prekariat og velfærdskritik i dansk samtidsprosa

Vi er vokset op med 9/11 (ikke Murens fald), med økonomisk krise (ikke 90'ernes opsving), med Anders Foghs regering (ikke Clinton og Nyrup). Vores universitetsuddannelser er blevet forringede, vi har store studielån, vi ved, at vi højst sandsynligt aldrig får efterløn, og folkepensionen tvivler jeg også stærkt på, jeg nogensinde kommer i kontakt med. Vi kommer ikke til at arve penge fra vores forældre. Vi kommer ikke til at arve særlig meget indlandsis.
(Olga Ravn, 2014)

Regeringens afskaffelse af fattigdomsgrænsen i september 2015 er symptomatisk for en af det postindustrielle samfunds grundforestillinger: at det ikke længere giver mening at tale om klasse. “We’re all middle class now”, som Labour-politikeren John Prescott formulerede det i 1997, da Blair og den tredje vej sejrede (Seymour 2010, 54). Vender man blikket mod Danmark, så udtrykte Anders Fogh Rasmussen en lignende logik, da han slog fast, at valgsejren i 2001 var udtryk for “et opgør med klassekampen” (Lykkeberg 2008, 25). Set i det lys er det ikke overraskende, at to af den nuværende regerings mest profilerede ministre, Claus Hjort Frederiksen og Inger Støjberg, henholdsvis har kaldt påstanden om den fortsatte eksistens af sådanne socio-økonomiske skel for “vås” (Omar 2012) og beskrevet det som “noget fodformet pjat at tale om klassesamfund” (Ritzau 2012).

Ikke desto mindre er emner som ulighed og klasse i det nye årtusind igen blevet dagsordensættende. Eksemplarisk er Thomas Pikettys *Kapitalen i det 21. århundrede* (2013) og det faktum, at The World Economic Forum i 2014 fremhævede “income disparity” som den største trussel mod politisk og økonomisk tryghed (Savage 2015, 3). I en dansk kontekst har debatbøgerne *Det danske klassesamfund* (2012) og *Klassekamp fra oven* (2014) fremført lignende kritiske analyser af de sidste årtiers voksende klasseskel og denne udviklings sociale konsekvenser.

Et sted, hvor genopdagelsen af klasseperspektivet imidlertid ikke har sat sig igennem, er i den danske litteraturkritik, der i den henseende er tættere på Støjberg end på Piketty. Det betyder ikke, at der mangler interesse for ‘det politiske’ i samtidslitteraturen – emner som køn, etnicitet, identitet, klima og globale kriser nyder stor bevågenhed. Min pointe er snarere, at klasse som analytisk prisme glimrer ved

sit fravær.¹ Symptomatisk er modtagelsen af Morten Papes profilerede debut *Planen* (2015), der beskriver forfatterens opvækst i et socialt belastet boligbyggeri.

Romanen er således primært blevet læst – for at bruge en typisk formulering fra den anseelige avisdækning – som en beretning “om omkostningerne ved 90’ernes integration og 00’ernes fjendtlige indvandrerdebat” (Erichsen 2015).² Altså som et værk, der med Walther Benn Michaels distinktion handler om “differences between groups” frem for “class differences produced by capitalism” (Michaels 2004, 22).

Denne artikel vil imidlertid insistere på klassebegrebets fortsatte relevans og aktualitet. For ved nærmere eftersyn kan man i samtidslitteraturen finde et anseeligt antal værker, der portrætterer et klassesdelt Danmark og et samfund præget af socio-økonomisk ulighed og barrierer. Af titler, der indskrives sig i denne gruppe, kan eksempelvis nævnes Yahya Hassans *YAHYA HASSAN* (2013), Asta Olivia Nordenhofs *Det nemme og det ensomme* (2013), Jacob Skyggebjergs *Vor Tids Helt* (2013), Jonas Rolstedts *Flex Death* (2013), Jonas Suchaneks *Do Danska* (2014), Peder Frederik Jensens *Banedanmark* (2014), Jonas Eika Rasmussens *Lageret, Huset, Marie* (2015) og Kim Basses *Det halve menneske* (2016).

De følgende sider behandler tre af tendensens centrale værker: Morten Papes allerede nævnte *Planen*, Kenneth Jensens *Tragedie plus tid* (2015) samt Dennis Gade Kofoeds *Nancy* (2015), der alle er illustrative for det, jeg vil betegne som den nye klasseorienterede litteraturs motiviske, formel-litterære og politiske karakteristika. Således er de tre værker på forskellig vis kendetegnet ved 1) forsøget på at kortlægge en ny underklasse 2) dialogen med den traditionelle klasseorienterede litteraturs former, der samtidig sprænges og fornyes, 3) en både kritisk og nedslående samtidsvision af et klassesdelt Danmark (se også Lund 2016a).³

Klassen kort

Indledningsvist vil jeg kort definere min brug af artiklens centrale begreb klasse; en term, der i *Det Kommunistiske Manifest* (1848) skitseres på følgende vis:

“ Hele det hidtidige Samfunds Historie er en Klassekampens Historie. Fri Mand og Slave, Patricier og Plebejer, Baron og Livegen, Lavsmester og Svend, kort sagt: Undertrykkere og Undertrykte har staaet i stadig Modsætning til hinanden, har – snart skjult, snart aabenlyst – ført en uafbrudt Kamp [...] Men vor Tidsalder, Bourgeoisiets Tidsalder, udmærker sig ved, at den har forenklet Klassemodsætningerne. Hele Samfundet spalter sig mere og mere i to store fjendtlige Lejre, i to store Klasser, der står i direkte Modsætning til hinanden; Bourgeoisiet og Proletariatet. (Marx & Engels 1945, 20-21)

I denne kontekst er det hverken muligt eller hensigtsmæssigt at gå i dybden med Marx og Engels’ klasseteori, hvorfor jeg vil nøjes med at fremhæve tre helt grundlæggende elementer: Marx og Engels introducerer klassebegrebet til at beskrive, hvordan samfundet er struktureret af grundlæggende interessekonflikter. Således indicerer termen også ulighed og eksistensen af nogle klassers mulighed for at dominere andre. Endelig er det vigtigt at understrege, hvordan *Det Kommunistiske Manifest* tildeler samfundets økonomiske strukturer den absolut centrale rolle

i konstruktionen af disse klasseskel. Det er i forhold til det tredje aspekt, at man finder en vigtig videreudvikling af begrebet hos Pierre Bourdieu, der med sin kulturelt orienterede klasseanalyse er blandt Marx og Engels' mest indflydelsesrige arvtagere. Bourdieu viderefører på den ene side marxismens grundlæggende forståelse af et samfund spaltet mellem magtfulde og magtesløse, mellem dominator og dominerede, men argumenterer samtidig for at klasseskelforhold determineres af andre ressourcer end snævert økonomiske – det, han betegner *social og kulturel kapital* (Bourdieu 1986). Bourdieus klasseskæbning bliver derved mere fleksibel, mere nuanceret, hvilket i højere grad gør den velegnet til at beskrive det større antal klassevariationer, der kendetegner det postindustrielle samfund, som udvikler sig i løbet af det 20. århundredes anden halvdel.

Således er en central ambition i *Det danske klassesamfund*, såvel som i Mike Savages *Social Class in the 21st Century* (2015), forsøget på at formulere nye, mere tidsvarende klassedefinitioner og -kategorier. Begge bøger introducerer en syv-leddet klassemodel, der i den danske bog varierer fra 'overklasse' til 'underklasse' og i den engelske fra 'elite' til 'precariat'. Som allerede nævnt er min interesse litteraturens afbildninger af samfundets bund. Derfor er det også værd at dvæle ved forskellen på 'underklasse' og det, der i dansk oversættelse bliver til 'prekariatet'; en term, som opstod i 1980'ernes Frankrig, men som for alvor blev udfoldet i og udbredt via den britiske økonom Guy Standings bog *The Precariat – The New Dangerous Class* (2011).

Prekariat og prekaritet

Prekariatet betegner den voksende gruppe af mennesker, der arbejder og lever prekært, dvs. usikkert og sårbart. En ny klasseformation, hvis fremvækst i globalt perspektiv er forbundet til neoliberalismens fremmarch og dens politiske og institutionelle forandringer, hvis vigtigste manifestation i dansk kontekst er det, som politologen Ove Kaj Pedersen har beskrevet som udviklingen af konkurrencestaten (Pedersen 2010). Karakteristisk for prekariatet er, at dets medlemmer hverken har formue eller ejendom, ligesom deres indkomst er begrænset og usikker. Således befinder de sig ofte uden for arbejdsmarkedet, og hvis de er i arbejde, så drejer det sig om skiftende, tidsbegrænsede og på den vis *usikre* stillinger, uden karriereudsigter, uden traditioner og social historie og derfor uden normer, praksis, etik og fællesskab. Derfor er prekariatet også en klasse, som er præget af svage tillidsrelationer til arbejdsmarkedet såvel som til staten og dens institutioner.

Det kan diskuteres, om Standings forståelse er for rigid. Men når hans tænkning er vanskelig at komme udenom, så skyldes det, at den er et af de mest udfoldede og ambitiøse bud på et analyseapparat, der evner at konceptualisere og problematisere en nutidig klassevirkelighed. Alligevel er det nødvendigt at fremhæve et forbehold. For Standing er tættere på Marx og Engels end på Bourdieu i den forstand, at han først og fremmest lægger vægt på ansættelsesforhold og økonomi i sin definition af prekariatet. Derfor dækker kategorien også et spektrum, der rækker hele vejen fra den permanent projektansatte akademiker (med regelmæssige perioder uden for arbejdsmarkedet) til den ufaglærte sæsonarbejder og kontanthjælpsmodtageren, der aldrig har været i job.

Min pointe er ganske enkelt, at hvis de tre tænkte eksempler deler en prekær økonomisk position, så kan den første trække på helt andre sociale og kulturelle ressourcer end de to andre. Når jeg på de følgende sider taler om prekariatet, så taler jeg om den mest udsatte pol, der er defineret ikke bare ved manglen på økonomisk kapital, men også ved mangel på kulturel og social kapital.

I grillsæsonens vold

Et godt eksempel på, at den nye klasselitteraturs forståelse af prekariatets armod drejer sig om andet og mere end rådighedsbeløb, finder man i Kenneth Jensens kortroman *Tragedie plus tid* (2015). Bogens navnløse fortæller – en 31-årig mand med forfatterambitioner – skildrer i en samling korte prosastykker sin hverdag som ufaglært arbejder på et jysk industrislagteri:

“ Grillsæsonen er over os. Der er så meget kød at pakke, vi kan ikke følge med, det har tårnet sig op og falder ned på gulvet. Jeg står ved rondelbordet for enden af transportbåndet, hvor udskæringerne kommer ind, knokler, gennemblødt af sved, for at gøre bjerget mindre. Jeg tror et øjeblik, det er blod der driver fra min pande, og trækker fingrene hen for at se. (Jensen 2015, 13)

Romanen gentager her et af den traditionelle klasseorienterede litteraturs centrale motiver – *arbejdet* – og gentager de velkendte og kritiske beskrivelser af drænende slid, der knægter både krop og sind. I den forbindelse er sekvensens første sætning central. Den etablerer netop en slags kausal struktur, hvor markedets logik (sommerefterspørgslen på grillgodter) genererer et brutalt produktionsapparat, der tager Marx' klassiske beskrivelse af “arbejdsbetingelserne, der anvender arbejderen” (og ikke omvendt) (Marx 1971, 611) en tand videre. Ikke blot bliver jeget en del af produktionsmidlet, det smelter også sammen med dets produkt – kødet – via den afsluttende fantasi om dyrebloodet, der springer jeget af panden. Denne billedlige fusion af arbejderkrop og slagtedyrr må netop forstås som romanens forsøg på at give form til prekariatets situation; tekstens måde at anskueliggøre de negligerede liv, der leves i (arbejds)markedets periferi og herigennem understrege, hvor radikal forskellig værdi forskellige kroppe tildeles. Det tydeligste eksempel er fortællingen om den dag, hvor tre heste skal slagtes:

“ En bil har været med to heste som de slagter med det samme, og senere ankommer den sidste. Da hestene endelig er slagtede og hænger i fjerdingen på kroge, dukker en stærkt bekymret kvinde op og spørger, om nogen har set en fuldblods araberhingst, som er sluppet løs fra en indhegning i nærheden. Det er der ikke, og kvinden forlader hurtigt slagteriet igen. Lidt senere kører en lastbil ind på matriklen med en fjerde hest. (Jensen 2015, 24)

Sekvensen afsluttes med retssag og erstatningskrav i millionklassen og tematiserer dermed en fundamental ulighed. Hvor industrikødetes massedød er automatiseret rutine, da er racehingstens endeligt en skandale. Således rejser romanen også et

centralt etisk og politisk spørgsmål, der ikke kan reduceres til blot at handle om nøglehulsmærker og dyrevelfærd, men netop handler om, hvem der har ret til, og krav på det gode liv.

På den måde etablerer *Tragedie plus tid* en forbindelse mellem slagteriets konkrete arbejdsliv og en mere generel – jf. menneske-kød-koblingen – dehumaniseret, trøstesløs eksistens, hvilket understreges i jegets beskrivelser af “leden i vores ungdom, livet der kedede os voldsomt i Arden, byturene på Futton og i Hobro”; af den hjemmeboende 25-årige alkoholiker Ole, der bare “venter på en anledning til at gå amok”; af “slagterne der pukler løs, uagtet at de kender effekten af det hårde slid på deres kroppe, der er færdige før de når halvtreds, de drikker over en bred kam og er aggressive, det er pengepungen, de bestemmer, og de har kun deres liv og kroppe at give til gengæld for noget at fylde i” (Jensen 2015, 9, 16 og 19-20).

Tragedie plus tid portrætterer dermed også slagteriet som et skæbnefællesskab. Jeget og Ole er netop kun udtryk for det prekære kollektive subjekt – *slagterne, os’et* – der er tekstens egentlige hovedperson. Det, man endvidere skal bemærke, er, hvordan denne gruppe, nej, *klasse* i teksten forbindes med en række aktiviteter (glædesløst arbejde, vold og misbrug) og ikke mindst en særlig affektiv struktur, som er sammensat af kedsomhed, sorg, lede og aggression, der vokser ud af en livsbue, hvis kurve strækker sig fra en glædesløs baggrund til en nedslående fremtid. På denne måde fremskriver romanen også det, jeg vil kalde en *prekær temporalitet*: Oplevelsen af en fremtid, der som sådan altid allerede er givet, men som samtidig er helt igennem usikker og udsigtsløs.

Hvis Kenneth Jensens roman således på den ene side er præget af en klar indignation over såvel dyre- som menneskevelværd, så er den på den anden side karakteriseret ved en signifikant resignation. På slagteriet taler ingen om faglig organisering, solidaritet, strejke – det ypperste, man kan præstere, er kravet om toiletteppe af bedre kvalitet (46-47). Det tragikomiske er i scener som denne til at tage og føle på. Men for nu at parafrasere en af jegets arbejdsbeskrivelser, så overstiger humoren i bogen i sidste ende aldrig trøstesløsheden (9). Og selvom titlen hilser på en udbredt definition af komedien, så tilbyder romanen ingen karnevalesk udfrielse, ingen emancipatorisk latter. Koblingen mellem tragik og komik er tværtimod markant tættere på den type nedslående karikatur, som Marx beskriver i *Louis Bonapartes Attende Brumaire* (1852). Det forhold, at historien har det med at gentage sig selv: Første gang som *tragedie*, anden gang som *farce* (Marx 1934, 10). Hvis Kenneth Jensens sortrandede portræt af tilværelsen i grillsæsonens vold umiddelbart spejler den traditionelle klasseorienterede litteraturs kritik af proletariatets vilkår, så er der et vigtigt *aber dabei*. For mens i den klassiske arbejderlitteratur var en konstant tematisering af muligheden for at blive bevidst om uretfærdigheden og forsøget (mislykket eller ej) på at udfordre og forandre den, da er det netop dette engagement, der glimrer ved sit fravær i *Tragedie plus tid*. Der hersker ingen tvivl om romanens grundlæggende indignation over forholdene. Men den udvikler sig aldrig til mere end en ganske vist satirisk, men også resigneret beskrivelse af det, der *er* og tilsyneladende ikke kan være anderledes. I samme dur kan man også bemærke, hvordan romanen nægter at følge en anden af den klasseorienterede litteraturs klassiske narrative skabeloner; det som litteraten Magnus Nilsson beskriver som “den mer eller

mindre selvbiografiska, realistiska utvecklingsromanen” (Nilsson 2014, 100). For hvis *Tragedie plus tid* kan sætte flueben ved det nogenlunde selvbiografiske og realistiske – i en minimalistisk version – så rummer den netop ikke dannelsesromanens opbyggelige narrativ. Ganske vist vil jeget, som nævnt, gerne være forfatter, og han modtager bl.a. et rosende opkald fra digteren Simon Grotrian, som han har sendt en bog til. Men det er et opkald, der ligger *forud* for slagteriet. Således er *Tragedie plus tid* en bog, der ikke rummer nogen flugtfantasi eller anviser en umiddelbar vej væk for hverken jeget eller hans klasse. Her er ingen andre horisonter end slagteriets prekære livsbue.

Ingen flugtplan

I modsætning til *Tragedie plus tid* synes Morten Papes *Planen* umiddelbart at leve op til Nilssons karakteristik, da bogens bagside beskriver Papes autofiktive værk som “en moderne dannelsesroman om at finde sig selv i et rodløst og multikulturelt univers”. Spørgsmålet om såvel *Bildung*-struktur som multikulturalisme vender jeg tilbage til, for indledningsvist fokuserer jeg på romanens omfattende – 563 siders *old-school* fortællende prosa – kortlægning af *Planen*.

Hovedpersonens forældre er symptomatiske for miljøet. Moren gør rent og arbejder som ufaglært i en svømmehal, men er i lange perioder også sygemeldt med depression. Faren har svært ved at holde på et job, men er i bogen ellers primært karakteriseret ved sin ordblindhed, overvægt, sukkersyge og konstante sveden. Ud over at vi genkender de elementer, der definerer den prekære økonomi (ingen formue, ingen ejendom), så er det værd at bemærke, hvordan kroppen også her spiller en central rolle. Fx i scenen, hvor Morten og hans søskende, efter forældrenes skilsmisse, besøger faren i hans nye, klaustrofobiske lejlighed, hvor Morten om natten kan iagttage ham onanere pruttende, mens han glor porno. Her beskrivelsen af morgenen efter:

“Næste morgen vågner jeg som den første. [...] Jeg skal tisse. [...] Far har klippet negle på kanten af sofabordet og har asket sine smøger i en bundsjat cola i mit glas fra i går. Jeg ud mod toilettet og slår brættet ned inden jeg trækker mine bukser ned. [...] Jeg når dog ikke så langt, for synet af kummens bund stopper min vejtrækning og min tilstrømmende urin. En gullig boblende masse bryder overfladen og får mig til at glemme de små lorterester rundt omkring på kummens overflader. Det ligner en gennemsigtig nubret substans dernede, Det må være sædceller. Jeg kigger på min fars sperm [...] Selvfølgelig har han ikke trukket ud. Han vasker ikke engang hænder, hvorfor skulle han ulejlige sig med at skylle efter og slette sit griseri. (Pape 2015, 124)

Planens afskyvækkende kroppe, der opfører sig “foragteligt” (123) og har kvalmende, uacceptable vaner, er en konstant i romanen, hvor den *prekære krop* således fungerer som en klassemarkør. Det bemærkelsesværdige er imidlertid, at romanens karakterer er smerteligt bevidste om dette stigmata, hvorfor en genkommende figur er forsøget på at flygte fra *Planen*. Men den mulighed afvises umiddelbart blankt i romanen. Paradoksalt er det netop karakterernes klassetilhørsforhold og deres *ha-*

bitus, der gør, at de – for nu at bruge en af romanens genkommende formuleringer – hænger “fast i Planen” (298) og dermed, som fortælleren udtrykker det, i “den livsbane der fastholder os som Fremtidsløse børn af Planen” (396).

Det afsluttende billede kan umiddelbart virke ubehjælpsomt teatralisk, men stadig rummer det ved nærmere eftersyn en vigtig pointe. For hvor arbejderklassens udsatte position i den traditionelle klasseorienterede litteratur oftest beskrives som et produkt af *manglen* på institutionelle strukturer, designet til at beskytte samfundets svageste, da beskrives den prekære tilværelse her som et produkt af Planen.

Urbanplanen – opført mellem 1966 og 1971 – er på mange måder symptomatisk for velfærdsstatens ideologi, idet den velmenende ambition var at sikre billige kvalitetsboliger til de borgere, der ikke kunne erhverve sig det på boligmarkedet. Men i romanen beskrives det som et absolut fejlslået projekt. I stedet for at sikre lige muligheder – og på den måde være frigørende – så er Planen nærmere en konstruktion, der isolerer sine beboere i deres marginaliserede position.

Samme logik går igen i skildringerne af lignende institutionelle rum: ungdomscenteret, den lokale idrætsforening og ikke mindst Mortens folkeskole, som hovedpersonen sigende beskriver som “et dagligt fængsel” (111). Det er netop ikke steder, der udvikler karaktererne – snarere fastholder de dem i deres udsigtsløshed. Således har velfærdsinstitutionerne en interessant dobbeltkarakter i romanen. De er åbenlyst dysfunktionelle, men samtidig også paradoksalt effektive, hårdhændede. For det er netop disse strukturer, som Morten og CO. er *fanget* i.

Ekskurs: Perker-Pape

Det er romanens etablering af disse delte rum, der er den primære årsag til, at jeg finder det problematisk at læse *Planen* som en roman, der primært handler om kulturelle sammenstød. For Planens etniske/kulturelle grupperinger færdes jo netop i den samme prekære verden og er således ved nærmere eftersyn defineret ved et *fælles* klassesæltilhørsforhold.

Således kan Morten også relativt ubesværet bevæge sig mellem disse to grupper i romanen igennem. På den ene side er han “Perker-Pape” (201f.), der hænger med et indvandrerslæng. På den anden side er han den Morten, der bliver indrulleret i en ny-etableret, ‘nationalsindet’ fodboldklub, hvis variation af ‘danske værdier’ etableres via modsætningen til “gedekneppere”, der kun skaber “slåskamp og aflyste kampe”. Her skal man imidlertid bemærke jegets kritiske reaktion på en af initiativtagernes skåltale om “særlige dyder og traditioner”: “Hvorfor nævner han ikke noget om katastrofeturen til Belgien for et par år siden?”, tænker han for sig selv med reference til en tidligere fodboldtur, der endte i druk og vold foranlediget af holdets hvide vikinger” (402f.).

Her ser man, hvordan romanen – under den umiddelbare skildring af kulturelt *clash* – ved nærmere eftersyn tematiserer og problematiserer karakterernes *klasseblindhed* i form af det forhold, at såvel ny- som gammeldanskere perciperer og fortolker deres udsatte position igennem et *etnisk* filter (Nilsson 2010, 15f.) frem for som et produkt af ulighed, af klasseskel. Derfor er det også påfaldende, hvordan modtagelsen af romanen – på mere opbyggelige og acceptable måder – har overtaget dette *blind spot* via udlægningen af *Planen* og dens portrætterede konflikter som et vidnesbyrd om multikulturalismens genvordigheder.

En kærlighedshistorie

Planen giver form til oplevelsen af et strukturelt politisk svigt, der fastlåser Planens beboere i en prekær tilværelse. Men læst i det lys er det noget kontraintuitivt, at bogen samtidig ender med at følge dannelsesromanens opbyggelige forlæg. Til slut lykkes det Morten at slippe væk og dermed starte den løbebane, der – jf. den biografiske ramme – vil gøre ham til succesfuld forfatter og debattør. *Planen* ender således med at insistere på det, som litteraten Bruce Robbins har beskrevet som et grundlæggende velfærdsnarrativ i form af fortællingen om social mobilitet (Robbins 2007). Dog følger Mortens opstigningshistorie ingen trinvis udvikling. Tværtimod indtræffer forandringen som en *deus ex machina*:

“ Jeg mødte hende på et af de der diskoteker inde i Skindergade, som jeg altid har hadet af hele mit hjerte. [...] Hendes gyldne hår og den cremehvide kjole føltes som blødt sand da jeg strøg hende ned over lænden og bagefter nussede hende i nakken. Hun lagde hovedet lidt på skrå og så på mig mens lyskeglerne ude på dansegulvet huggede sig igennem os, og så kyssede vi. (Pape 2015, 510)

Det bliver et livsændrende kys. For det er takket være hans kæreste in spe – en universitetsstuderende med acceptabel smag – at Morten endelig kan bryde Planens forbandelse. Det er i forlængelse heraf kun passende, at hun, Jazmin, deler navn med prinsessen fra (Disney)eventyret om Aladdin, der jo er en fortælling om en ung, fattig mand, der vinder lykken og sultanens datter takket være en kombination af held, snarrådighed og erotisk kapital mv. Men det vigtige er netop, at der er tale om en mobilitetsmodel, der står i opposition til den fuldbyrdede velfærdsstats ditto. For her bør den sociale mobilitet ikke afhænge af held og individuelle evner – det kendetegner tværtimod liberalismens ‘from rags to riches’-plot.

Min pointe er, at *Planen* er karakteriseret ved en markant indre spænding, en konflikt mellem den indledende sædeskildring af prekær udsigtsløshed og det abrupte, afsluttende opstigningsnarrativ. Min påstand er, at denne konflikt er symptom på en ny variation af dansk litteraturs velfærds kritik (se Nexø 2016), som både er ganske simpel og enormt vidtrækkende, fordi den portrætterer en velfærdsstat, der har forrådt sit oprindelige løfte om lighed, solidaritet og omfordeling af samfundets økonomiske, sociale og kulturelle kapital. Så for at kunne fortælle historien om social mobilitet må romanen inkludere et narrativt element – det livsændrende kys, prinsessen på den hvide hest – der i højere grad har hjemme i romancen end i romanens realisme.

Det er sigende, at *Planen* ender som en kærlighedsroman. Parallelt med sin hårde kritik er romanen på et dybere ideologisk plan en utvetydig kærligheds-erklæring til velfærdsstatens oprindelige vision – drømmen om den sociale mobilitet og idylliseringen af middelklassens gode liv. Romanens markante ambivalens opstår dermed som en konsekvens af et misforhold mellem form og indhold i form af et forsøg på at presse et velfærdsnarrativ ned over den prekære erfaring.

Klassesamfund og katastrofe

Det samme forhold mellem velfærds kritik og -nostalgi kendetegner *Nancy*, Dennis Gade Kofods roman om bornholmsk bundfaldsliv (se også Lund 2016b). Emnet er desværre oplagt. Bornholm er nemlig et af de områder, der oplever den største tæthed af det, forfatterne til *Det danske klassesamfund* betegner som den voksende "marginaliserede underklasse" (Juul et al. 2012, 87f.). Således bevæger vi os fra de større byers udsatte boligområder til den nye klasseorienterede litteraturs andet centrale *topoi*, nemlig det man med en ikke ukontroversiel term kunne kalde Ud-kantsdanmark, dvs. de danske yderområder, der de senere år har oplevet en fortsat økonomisk, social og kulturel afmatning (jf. Kirkegaard 2011).

Umiddelbart er det en klassisk realistisk fortælling om solskinsøens mørke slag-sider, der gennemsyres af prekariatets kendetegn: Usikkerhed og udsigtsløshed, stigmatiserede kroppe og vaner, smertefuld og rasende frustration. Alt dette inkarneres først og fremmest i karakteren TT, der er hoved- og titelpersonen Nancys kæreste. TT (Træner Thomas) er en arbejdsløs, steroide-aggressiv bodybuilder, hvis "drøm om en familie virker latterlig" i lyset af en tilværelse, som kører i trøstesløs ring: "Scenerne på værtshusene og i retssalen, de tamme forsøg på at spille uskyldig og de efterfølgende voldsdomme. / Nancy tænker, at han er bundet, at han blot slår sig i tøjret. Skæbnbundet og lænket til øen, tænker hun" (Kofod 2015, 40).

Præcis som i *Tragedie plus tid* og *Planen* beskrives den prekære verden som et fangenskab. Men samtidig rummer romanen også det mest gennemførte emancipationsprojekt af de tre romaner. For den 25-årige rengøringsassistent Nancy er ved bogens start ved at vriste sig fri af øen. Hun er ved at færdiggøre en HF-uddannelse og tager sig endelig sammen til at forlade TT til fordel for studiekammeraten og gymnasielærersønnen Albert. Sammenlignet med *Planen* er der ikke kun tale om en langt mindre eventyrlig opstigningskærlighedshistorie, den beskrives også som direkte muliggjort af en af velfærdsstatens kerneinstitutioner – uddannelsessystemet.

Også i *Nancy* møder velfærdsfortællingen om social mobilitet en markant modstand. Således kombineres den realistiske fortælling om Nancy med et sælsomt fantasyagtigt narrativ. Rasende over menneskenes svigt af Bornholm fremkalder den lokale mytologis 'underjordiske' en dræbende tåge, der langsomt indhyller og isolerer øen, alt imens nisser, kæmper og troldmænd samler en hær i skovene.

Dermed transformerer *Nancy* sig til en fortælling om *katastrofen*, der, når den indtræffer, intensiverer og dermed blotlægger de – til hverdag normaliserede og i den forstand skjulte – (magt)forhold og strukturer, der former og definerer Kofods Bornholm. Og det, som står helt klart i tågen, er, hvordan øen er gennemsyret af markante klasseskel, hvorfor dens indbyggere langt fra har lige vilkår og (overlevels)muligheder. Mens middelklassen "står i kø til færgen", og de rigeste "låser af og rejser bort for at se på fra sikker afstand" (34), så må "dem der ikke magter det økonomisk" blive tilbage (36). Den slet skjulte kritik intensiveres endvidere ved, at romanen ikke bare lokaliserer svigtet hos øens (flygtende) ressourcestærke borgere, men også hos landets magthavere: "Borgmesteren har rettet henvendelse til regeringen, men de insisterer på at se tiden an. / Det er jo blot tåge. Et naturfænomen" (31).

Hos Dennis Gade Kofod handler forskellen mellem center og periferi, Danmark og dets udkant, *ikke* udelukkende om kultur og forskellige livsformer. Tværtimod beskriver han et politisk svigt, der – til trods for enkelte byrådspolitikeres lokalpatriotisme – efterlader dele af Danmark og dets borgere til undergangen. For i sidste ende rammer både tågen og de underjordiskes hær Rønne.

“ Fra havnen er tågen kommet helt op til kanten af torvet. / nogle løber ind i den i et panisk vanvid. / Kun meget få slipper væk. / De forreste underjordiske hugger i bentøjet og lader folk ligge til dem, der følger efter med spyd. (197)

På samme måde som torvet tildeles en central position i citatet, lægger den afsluttende nedslagningsscene vejen forbi “centeret”, “springvandet” (192) og “kommunalbestyrelsens store mødesal” (198). Dermed bliver massakren af øens tilbageblevne beboere også en destruktion af de sociale, merkantile, kulturelle og politiske lokaliteter, der organiserer samfundets fællesskab. Min pointe er, at Kofods pudsige genblanding må forstås som et forsøg på at gestalte oplevelsen af den komplekse politiske og demografiske udvikling, der har ført til et klasseskelt Danmark, herunder yderområdernes fortsatte krise. I *Nancys* vision er det en katastrofal udvikling. Udviklingen af disse dybere klasseskel beskrives i sidste ende som selvdestruktiv i den forstand, at den eroderer den sociale sammenhængskraft og dermed samfundet *som sådan*.

Det understreges af romanens sidste svirp med halen. De underjordiske beslutter nemlig at lade to mennesker overleve, herunder Nancy, så hun kan “føde dem, der får betroet øen efter krigen” (137). Men den anden overlevende er ikke Albert. Tværtimod er det TT, der har sluttet sig til de underjordiske, og som i den post-apokalyptiske afslutningsscene står sejrende tilbage. På den måde ender Nancy præcis det sted, hun forsøgte at flygte fra. Lænket til øen og TT.

Afrundende: Litteraturens farlige klasse

Med sine elementer af fantasy, folkløse og dystopi adskiller *Nancy* sig umiddelbart markant fra *Tragedie plus tid* og *Planen* såvel som fra majoriteten af samtidslitteraturens andre prekære værker. Når jeg alligevel insisterer på at placere bogen i denne sammenhæng – og på den måde også udfordrer læsningen af romanen som en del af samtidslitteraturens økokritiske vending (fx Gregersen 2015) – så skyldes det, at *Nancy* ved nærmere eftersyn også defineres af det, jeg indledningsvist betegnede den nye klasseorienterede litteraturs grundlæggende kendetegn.

Mest åbenlyst og håndgribeligt forsøger *Tragedie plus tid*, *Planen* og *Nancy* på hver deres måde at give stemme og form til oplevelsen af et nyt, nutidigt og udsat klassetilhørsforhold; det, jeg med Guy Standings terminologi har kaldt den *prekære* erfaring. Derfor har værkerne også det til fælles, at alle fungerer som en art kortlægninger af de glemte eller fortrængte steder og miljøer, der på forskellig vis er distanceret fra den solide middelklasses livsverden: industriarbejdspladsen, ghettoen, de drænedes udkantsområder.

Derudover har jeg i analyserne forsøgt at understrege, hvordan de tre romaner hver især er karakteriseret ved en slags dobbelt relation til den traditionelle klasse-

orienterede litteratur. Således følger Jensen, Pape og Kofod umiddelbart de strukturer og former, der kendetegner denne tradition (arbejdspladsskildringen, udviklingsromanen, fortællingen om social mobilitet), men bryder samtidig – bevidst eller ubevidst – med disse forlæg, hvilket netop giver bøgerne deres sært sprængte gestalt: den uengagerede arbejderroman *Tragedie plus tid*, *Planens* forcerede velfærdsnarrativ og *Nancys* særegne blanding af realistisk samtidsportræt og overnaturlig apokalypse.

Endelig tegner værkerne alle et desillusioneret Danmarksportræt; et portræt af et samfund, der har bevæget sig hinsides velfærden ved at tillade prekariatet og dermed et nyt klassesamfunds fremvækst og segregering. De tre romaner udtrykker imidlertid samtidig tre forskellige reaktioner på denne analyse. Hos Jensen finder man det, man med Mark Fishers terminologi kunne kalde den kapitalistiske realismes resignation: *der er intet alternativ* (Fisher 2009). I *Planen* bliver modsvaret en stædigt romantiseret velfærdsnostalgi, der dog romanen igennem støder sammen med erfaringen af den prekære klasses grundlæggende fremtidsløshed, der til gengæld får det sidste ord i *Nancys* dystopiske vision.

I forlængelse heraf og afsluttende er det imidlertid vigtigt at understrege, at bøgerne ikke blot udtrykker det, man kunne kalde en *etisk* kritik – kritikken af at medborgere kan være fordømt til lorteliv – men også en politisk kritik, idet de samtidig, jf. Standing, beskrives som en *farlig klasse*, der udgør en trussel på tre niveauer.⁴ For det første beskriver romanerne, hvordan det, jeg i afsnittet om *Tragedie plus tid* beskrev som en særlig affektiv struktur, hvis kerne er smertefuld og aggressiv frustration, sætter sig igennem i form af mere eller mindre umotiveret, men ganske håndgribelig vold. For det andet finder man særligt i *Planen* præcis den trussel, som Standing refererer til, nemlig at prekariatets udsatte position og dets svage relation til det etablerede samfund gør det sårbart, eksempelvis for populismen og nationalismens sirenesang. I forlængelse heraf – og for det tredje – åbner værkerne for et mere vidtrækkende perspektiv, der tydeligst manifesterer sig i *Nancy*: frygten for at fremvæksten af dybere klasseskel og social isolation ultimativt vil medføre en erosion af sammenhængskraft, fælleskab og dermed samfund som sådan. Det gælder, fordi det svigt, som romanerne på forskellig vis kredser om, skaber karakterer, der generelt hverken magter, ønsker eller har mulighed for at blive *borgere*.

Med disse ting in mente vil jeg afslutningsvist understrege, at der er to årsager til, at jeg insisterer på vigtigheden af også at læse den danske samtidslitteratur igennem et klassefilter. Den første er litteraturhistorisk: Ønsker man at tegne et retvisende portræt af 10'ernes danske litteratur, så må man også have øje for den position, som erfaringen af en ny klassevirkelighed indtager. Anderledes formuleret: Hvis store dele af samtidslitteraturen, som digteren Olga Ravn foreslår i det citat, der udgør artiklens motto, er formet af en udpræget krisebevidsthed, så er årsagen ikke kun klimakrise og globale konflikter. Den er også rundet af – jf. citatets uddannelses-, studielåns- og pensionspessimisme – oplevelsen af en vigende velfærdsstat og denne udviklings konsekvenser.

Den anden og mere principielle årsag er, at værker som *Tragedie plus tid*, *Planen* og *Nancy*, såfremt de læses i et klasseperspektiv, ikke bare udgør vigtige påmindelser om de liv, der leves i konkurrencestatens periferi, men også om, at det ikke er alle revner i det nationale fundament, der har udspring i værdikampe, slagsmål om sandheder og uenighed om dansk identitet. Det er derfor ikke alt, der kan heles med anerkendelse, tolerance og dialog. På den vis er den nye klasseorienterede litteratur ikke kun æstetisk investeret i en redistribuerings politik.

Noter

- 1 Se fx disse aktuelle tekster om samtidslitterære tendenser: Skiveren & Gregersen (2015), Kjerkegaard (2015), Thomsen (2016) og Flinker (2016). Endvidere adskiller artiklens tilgang sig også fra de hidtidige undersøgelser af repræsentationerne af det såkaldte Udkantsdanmark som fx *Kulturos* temanummer *Provins* (nr. 23, 2006) og *Nordicas* 2011-udgave (bind 28), der primært undersøger dette topos og konflikterne mellem centrum og periferi i kulturelle termer. Endelig fokuserer de eksisterende tekster om samtidslitteraturens velfærdskritik primært på beskrivelserne af velfærdstatens (i form af normer, forventninger og begrænsninger) gennemsyning af det sociale rum (Nexø 2016 og Flinker 2016).
- 2 De fleste anmeldere registrerer elementer, der er centrale for min læsning af *Planen*. *Berlingskes* Anna Sophie Hermansen beskriver fx, hvordan Urbanplanen, 60'ernes socialdemokratiske prestigeprojekt, eroderer i løbet af 80'erne. Men den primære interesse og de konkluderende perspektiver omhandler "indvandrersamtalen" og forståelsen af romanen som pligtlæsning for "samtlige integrationsordførere" (Hermansen 2015). Samme tilgang kendetegner også Handesten (2015); Skiveren (2015); Worm (2015); Soei (2015). En undtagelse er *Politikens* Mikkel Frantzen, der ikke eksplicit omtaler klasse, men netop bemærker, hvordan romanen prøver at forstå "såvel de hvide kartofler som de unge somaliere og palæstinensere og hvad baggrund, de nu ellers har" (Frantzen 2015).
- 3 Jeg anvender her termen 'den traditionelle klasseorienterede litteratur' som en samlende betegnelse (og ignorerer dermed også diskussionerne om forskelle, variationer) for de litterære traditioner, der forbindes med det kritiske portræt af underklassens kår, og som normalt tildeles etiketter som realisme, socialistisk realisme, arbejderlitteratur, proletarlitteratur mv.
- 4 En mere kritisk diskussion af romanerne (som det imidlertid ligger uden for denne artikels rammer at føre) er, om deres umiddelbart medfølede, men på mange måder også enormt brutale og afvisende afbildning af prekariatet, må udlægges som udtryk for det, den britiske debattør Owen Jones i britisk kontekst har beskrevet som en verserende dæmonisering af underklassen (Jones 2011). Altså, om romanerne – bag om ryggen på dem selv – er med til at underminere denne klasses politiske status og agens?

Litteratur

- Bourdieu, Pierre (1986) [1983]: "The Forms of Capital", i J. Richardson (red.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York: Greenwood, s. 241-258.
- Erichsen, Johanne R. (2015): "Der var engang en plan – Urbanplanen", i *Information*, 31.11.2015.
- Fisher, Mark (2009): *Capitalist Realism*, Winchester: Zero Books.
- Flinker, Jens Kramshøj (2015): "Den sociale vending", i *Dansk Noter* 3.

- Frantzen, Mikkel (2015): "En lidt for lang tur rundt i Urbanplanen", i *Politiken*, 8.11.2015.
- Gregersen, Martin (2015): "Bornholmsk økolitterær undergang", i *Kristeligt Dagblad*, 30.11.2015.
- Handesten, Lars (2015): "Morten Pape følger sin egen plan", i *Kristeligt Dagblad*, 7.11.2015.
- Hermansen, Anna Sophie (2015): "Den stærkes ret", i *Berlingske Tidende*, 6.11.2015.
- Jensen, Kenneth (2015): *Tragedie plus tid*, Århus: Antipyrene.
- Jones, Owen (2011): *Chavs: The Demonization of the Working Class*, London: Verso.
- Juul, Jonas Schyzt, Lars Olsen, Niels Ploug & Lars Andersen: *Det danske klassesamfund – Et socialt Danmarksportræt*, København: Gyldendal.
- Kirkegaard, Astrid Merete (2011): "Provinsen som litterært topos", i *Nordica* 28.
- Kjerkegaard, Stefan (2015): "Ti teser om samtidslitteraturen", i *Dansk Noter* 3.
- Kofod, Dennis Gade (2015): *Nancy*, København: Gyldendal.
- Lund, Nicklas Freisleben (2016a): "Vidnesbyrd hinsides velfærdsstaten", i *Jyllands-Posten*, 30.7.2016.
- Lund, Nicklas Freisleben (2016b): "Udkantsapokalypse og velfærdsdystopi", i *Dansk Noter* 3.
- Lykkeberg, Rune (2008): *Kampen om sandhederne*, København: Gyldendal.
- Marx, Karl & Friedrich Engels (1945) [1848]: *Det Kommunistiske Manifest*, København: Forlaget Tiden.
- Marx, Karl (1934) [1852]: *Louis Bonapartes Attende Brumaire*, Moskva/Leningrad: Forlagskooperativ av utenlandske arbejdere i SSSR.
- Marx, Karl (1971) [1867-1894]: *Kapitalen*, København: Rhodos.
- Michaels, Walther Benn (2004): *The Shape of the Signifier*, Princeton: Princeton University Press.
- Nexø, Tue Andersen (2016): *Vidnesbyrd fra velfærdsstaten*, København: Arena.
- Nilsson, Magnus (2010): *Den föreställda mångkulturen*, Hedemora: Gidlunds Förlag.
- Nilsson, Magnus (2014): "En ny generation – en förnyad tradition?", i *Samlaren* 135.
- Omar, Tarek (2012): "Dit klassesamfund er noget vås, Lars Olsen!", i *Politiken*, 20.10.2012.
- Pape, Morten (2015): *Planen*, København: Politikens Forlag.
- Pedersen, Ove Kaj (2011): *Konkurrencestaten*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Ravn, Olga (2014): "Sorry Mallarmé", i *Information*, 28.2.2014
- Ritzau (2012): "Noget fodformet pjat at tale om klassesamfund", *Ritzaus Bureau*, 01.11.2012.
- Robbins, Bruce (2007): *Upward Mobility and the Common Good*, Princeton: Princeton University Press.
- Savage, Mike (2015): *Social Class in the 21st Century*, London: Penguin.
- Seymour, Richard (2010): *The Meaning of David Cameron*, Winchester: John Hunt Publishing.
- Skiveren, Tobias & Martin Gregersen (2015): "Den materielle drejning", i Peter Stein Larsen og Louise Mønster (red.): *Dansk Samtidslitteratur*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Skiveren, Tobias (2015): "Planen slog fejl", i *Jyllands-Posten*, 3.11.2015.
- Soei, Aydin (2015): "Vidnesbyrd fra ghettoen", i *WeekendAvisen*, 13.11.2015.
- Thomsen, Torsten Bøgh (2016): "Lykke i ulykkens tid", i *K&K* 121, København.
- Worm, Tonny (2015): "I et rækkehus i Urbanplanen", i *Information*, 21.11.2015.